

Иван Вазов

Цончовата мъст

Цончо умря преди Руско-турската война. Всеки от градеца го помни още. Гламав беше Цончо, малоумен от рождение, идиот, та още крив тяло и сакат в ръцете. Обиден от природата, отфърлен от хората. Служеше за смях и за забавление на децата, които му правеха опашка, колчим минаваше през по-главни улици. Хранеше се с просия по чуждите врати, някога печелеше коравия си залък с дребни, нищожни работи, каквито би могли да вършат недъгавите му вкоченявали пръсти, например метене пред дюкяните и често чрез песни или игри на купището на някой мегдан. Дечурлигата му носеха тогава по някой сух комат и той ръфаше лакомо хляба, без да спира да играе. Но не само на тия изкуства беше майстор Цончо: той вършеше и други чудеса. Той обръщаше котка, закрепяваше се прав на главата си, кукуригаше като герест петел, и то с по-голямо усърдие, колкото повече публиката се увеличаваше около арената му. По неговото пожълтяло, изсъхнало и почерняло от глад лице никога не бягаше една глупава, безпричинна усмивка, която държеше устата му вечно полуотворени. Тая веселост светеше и в сивите му, свити, малки очи със сух, безжизнен поглед. Душата в това същество дремеше в плесента на прозябането и всичките му действия се дължаха не на волята или на разума, светило, зажумяло в главата му, а на безсъзнателна привичка и на животинския инстинкт, който само нуждата или чувството на болест пробуждаше у него. Но децата, които са надарени с жестока охота да мъчат по-слабите или да дразнят по-глупавите създания от себе си, бяха узнали гъдела на идиота, бяха нашли слабата му струна, която от едно само засягане смущаваше, сиреч будеше душата му и снемаше изведнаж от лицето му маската на замръзналата вечна усмивка. И често в най-голямата му веселост, в разгара на пеещото му, те му кажеха лукаво:

– Цончо, крива Ненка не ще да те земе!

И тогава идиотът млъкваше веднага, очите му засълзяваха и лицето му осърнуваше и одлъгняваше странно и ставаше тъй тъжен, тъй убит, тъй смешен! Крива Ненка беше друга една сиромашка отверженица на природата с крив кръст, криви рамене и куца. Тая девойка, също полумна, нямаше нийде никого, ношуваше в бордея на една баба сиромашкиня накрай градеца и изкарваше прехраната на себе си и на бабата чрез донасяне по къщите жълта глина за мазане и набиване на стените. Тая стока девойката отиваше да копае твърде далеко извън града, в един бряг до самата планина, напълняше с нея окърпеното бreme и така задяната и превита под тежината му, носеше го в къщата, която бе поръчала глината. За тая работа Ненка приемаше по десет пари от стопанката, а

често и коматче хлябец в притурка. По една странна прищявка на естеството това безобразно, криво и калпаво тяло се увенчаваше от хубава глава, стройно сложена на един къс врат, потънал в раменете. Тая глава имаше лице зачернено и изгорено от слънцето, но приятно закръглено и отбележено с две големи, черни, дъгообразни вежди, под които смирено и срамливо гледаха изпод дългите клепачи вакли очи с безчувствено и безответно изражение. Това физическо раздвоение в тялото на девойката, това противоречие между двете главни части на нейното същество очевидно се чувствуваше и от самата нея и при слагането бремето тя веднага бързаше да седне не за почивка, а за покриване недостатъците си. Кокетка беше тая крива Ненка!

Простираше ли се у нея по-нататък женственото чувство? Имаше ли някаква особена симпатия? Обичаше ли тя вече? Неизвестно. Известно беше само, че тя срещаше нелюбезно, почти враждебно, горещата привързаност към нея на гламавия Цонча. Истина, от най-напред бяха забележили, че пролет те често двама се припичаха на топлите и приятни слънчеви зари, седнали до някой зид на улицата. Даже и звънливия им смях слушаха надалеко, когато те с натъкани със зальци уста приказваха си нещо много смешно. Като добър кавалер, за да плени още повече „дамата на сърцето си“, Цончо изпяваше някоя жална песен, та сълзи се търкаляха по бузите му, и й даваше из пазвата си пестил, нарочно за нея изпросен от дюкяните, за да подслади тя залька си. Именно от тия щастливи времена на тяхното приятелско живуване, което предвещаваще бъдещи Феникс и Филомена, се породи и трае мълвата за близкото оженване на Цонча и Ненка. Какво стана после, та се развалиха двамата добри приятели, кой им урочаса щастието, но сега Ненка не е вече предишната, тя не приема подарките, избягва срещите на Цонча. А той, клетият, се мъчи за нея, топи се и страда ужасно, колчим жестоките малки присмехулници, които забавлява, му научат за нея и го пробудят от тихата и благодетелна апатия, в която умът му и сърцето му вкушават сладостна забрава.

Но на нещастния идиот се готвеха нови мъки, по-нетърпими страдания. За да озлобят още повече жертвата си, децата се сетиха да му кажат един ден, тъкмо когато обръщаше три котки, а на четвъртото премятане се закрепяше на главата си с вирнати крака нагоре, че крива Ненка ще се земе с Дося просека, едно момче епилептик и парализирано в устата, което се хранеше от милостиня при черковните врата. Като чу тия думи, Цончо изведнаж скокна на крака, с лице изменено до грозотия, зе си торбата и тоягата и фукна нататък. Той тича до къщата, дето

намираше прибежище девойката, и там остана като закован о земята. До зида пред вратнята седяха Ненка и Досю и се печеха на слънце. Щом Ненка го видя, тя бързо се откъсна в двора, а Досю бега нататък. Цончо стоя още половин час на същото място. Той цял трепереше от глава до крака и бузите му се бяха залели със сълзи; безцветните му очи светяха неподвижно, устремени се към вратнята, дето изчезна любовта му, сърцето му, целият свят! Сега, при сърдечните терзания, разбуди се в гърдите му и друг наранен звяр, досега спящ мъртвешки сън – гордостта му. Тя, Ненка да сяда с Дося, да предпочете Дося просека със сакатите и лигави уста! При тая мисъл на бедния идиот се стори, че ще умре. Той си смисли, че когато ги видя, те се смееха нещо, и тая тяхна радост му причиняваше адски страдания. Всичките му нравствени факултети оживяха сега: паметта, разсъдъкът, самолюбието в един миг се изостриха и проясниха до най-висша степен, за да направят болките му стократно по-чувствителни и неодолими. Любовта, ту химн небесен в душата, ту разсвирепяла отрова, хращеща фурия, превърна тая немощна и недъгава душа в бясно развълнувано море...

Най-после Цончо припна към полето, с цел да побегне от някого, от нещо страшно, може би от себе си, от мъките си, които горяха като въглени гърдите му, бръмчаха в главата му и го подлудяваха. Той тичаше в несвоят, като свините при Генисаретското езеро, в които бе минал духът на бесния...

От тоя ден децата изгубиха един всегдобен увеселител. Цончо се не мяркаше на улиците, нито го чу някой да пее по купищата. Бяха го видели само, че ходи по къра, към планината, по посока на рудницата с жълтата глина; мислеха, че там крива Ненка му назначава любовна среща и, разбира се, лъжеха се жестоко. Но преди това знаеха, че работил с надница при постройката на арка на един чарк, който се прокарваше през една скала. Цончовата работа беше да разчиства парчетата камъни, които се отчупваха от скалата посредством мина.

Мина се един месец нещо, приближи Петровден. За тоя ден, както пред всеки голям ден, както пред всеки голям празник, добрите къщовници подновяваха стените си, като ги набиваха с бяла глина, а долната им част теглеха с ивица жълта глина, способ на орнаментация, запазен и сега из Българско. За крива Ненка прочее настана епохата на усилената дейтелност и на повече печалба. До обяд в деня, който предшествуваше празника, Ненка беше направила две пътешествия до рудницата си и по пладне тя се запъти да напълни трето бreme с благородната пръст, на

която дължеше съществуването си. Жегата беше силна, слънцето прежурише и зарите му падаха като нажежени шипове въз огорелия врат на девойката. След доста дълго пътешествие през лозя и през диви храсталаци и долища, девойката стигна до един пуст суходол със стръмни жълти брегове. На горната част на единия бряг, два метра нещо по-ниско от повърхността му, зееше една околчеста дупка, като малка пещера, в която само къс или приведен човек можеше да влезе. Там, в тая дупка, се червенееше жила от чиста жълта глина, до която девойката се изкачваше по една мъчна и стръмна козя пътека. И тоя път тя леко-леко се покатери до нея и се изгуби в отвърстието ѝ. В същия миг една човешка глава се показва отгоре на брега, право в дупката, между сухите бурени и саморасляци. Той беше Цончо. Той тозчас се махна оттам и след една минута, като някоя дива коза, озова се през дола на другия бряг. Като се настани на тоя пункт, Цончо устреми очи към дупката и вече ги не мръдна оттам. Той беше съсредоточил всичките си чувства, цялото си същество в това няма съзерцание; не мърдаше, не дъхаше, устата му бяха съвсем отворени и долната бърна съвсем пресъхнала, восьчното му хлътно лице се беше съвсем провалило и залепило за костите, а по кожата му префърчаха неуловими тръпки от страдания или ужас... В това неподвижно положение Цончо не приличаше на жив човек, а на седнал мъртвец. Внезапно стъклените му втрени очи се опулиха по-страшно, изпъкнаха, изскокнаха навън из орбитите си. Вцепенението му се удвои, ако можеше да се удвои: той видя над дупката, дето беше преди малко, между бурена едно силно димче, че се извиваше из въздуха. Това димче пътуваше, местеше се и приближаваше насам, като изправен прозрачен смок. То беше запаленият фитил на мината, пробита от Цончо право над пещерата, дето работеше Ненка. Миговете минаваха с бавността на часове за идиота, димът пълпеше, но избухване не ставаше. Цончо се вкаменен. Какви мисли, какви чувства вълнуваха сега душата му, додето тялото му, нейната обвивка, пазеше тая мраморна неподвижност! Каква ли злоба свирепееше там, какво ли сатанинско удовлетворение и свирепо тържество щеше да избухне в очите му, заедно с избухването на мината, приготвена от неговата ръка! Обаче чудно нещо: по бузите му изведнаж се проточиха две сълзи, той ахна, изпъшка, сякаш клъцнат от езика на змия, скочи из шубраката и се фърли надолу из брега. В един миг Цончо мина като сянка по урвата на срещния бряг и се мръдна в дупката.

Ненка спокойно си копаеше с мотичката по стените на дупката; бурното влазяне на чужди човек я стресна и тя извика уплашена, но като

позна стария си приятел, тя се намуси и се изправи сърдита, като стисна късата дръжка на мотиката между коленете си, а края ѝ улови с двете си ръце. Очевидно така заемаше отбранително положение. Макар че сакалите ръце на Цонча бяха слаби за борба с нейната здрава и мускулеа снага, но тя чувствуваше, че той подир толкоз дълго гневене и несрещане не за добро иде да я намери тук.

Един миг Цончо остана зяпнал и смаян пред нея, па тозчас се сети и извика, като посочи нагоре:

– Бягай, Ненке! Бягай, Ненке... мечката...

Нещастният забрави думите и не усещаше, че употребява една вместо друга.

Ненка опули в Цонча големите си черни очи и в техния апатичен поглед се отрази сега безкрайно уплашване. Но Цончо не чака, той храбро я сграбчи с немощните си ръце, галванизирани от любовта и величието на опасността, затегли я към изхода на дупката, като в същото време я цалуваше по главата, по челото, по шията с едно свирепо сладострастие; на бедния му се чинеше да утоли своята зверска любов и жажда в това парливо прикосновение на устните си до красивата глава на девойката. С едно силно блъскане в гърдите му Ненка отласна Цонча и докопа мотиката си.

– Мечката! Мечката! Бягай! – викаше нещастният и пак се спусна стремително, успя да я сграбчи заедно с дигнатата мотика в ръцете ѝ и тъй, както я държеше, гърбом фана да я тегли навън. В тоя миг един заглушителен трясък се раздаде над главите им: мината избухна, сводът на пещерата се разтресе, но не падна. При тоя гърмеж, на който девойката не знаеше причината, тя се облада от безумен ужас и инстинктивно се дръпна навътре пак и повлече със себе си Цонча. Той се остави на това движение, като залепи горещите си устни на шията ѝ, като един кръволочен тигър, който си забива зъбите в тлъстия врат на едно говедо. Тогава целината от свода се провали и затисна двамата души с глухо тътнене.

И после нищо вече!

Това произшествие дълго време остана непознато, защото никой не се случи да мине из тоя отстранен суходол и да забележи засипването на Ненкината рудница.

Липсването из градеца на двете нещастни създания се изтълкува от ония, които ги не мързеше да се занимават с такива дребни човечета, по съвсем весел начин: гламав Цончо и крива Ненка се оженили и отишли

по просия на други места.

Доста късно се опроверга тая мълга: когато случайно се откриха под пръстта телата им, скопчани едно с друго. Това даде рождение на друга мълга, пак от весел характер...

Никой не узна трагедията на тоя гроб, дело на мината, изработена с неимоверни усилия от Цонча, чрез помощта на бургия, барут и фитиля, откраднат от каменоломците при чарка.

И тъй, Цончо и Ненка умряха и се забравиха; само един камък, побит на мястото, дето ги закопаха в дола, остана да наумява за тях. Но скоро и него, и гроба пороят ги изрина и отвлече. И нищо няма вече, което да разбуди кога да е у хората подозрение за мрачния героизъм Цончов, на който е бил свидетел тоя дол.

И по-добре.

От всичките героизми само героизмът на любовта обича тъмнината и забвението.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Надежда Владимирова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5013>]